

Scuola Archeologica Italiana di Atene
Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητος (Ε.Ι.Ε.)

TRIPODES 8

Patrasso colonia di Augusto
e le trasformazioni culturali, politiche ed economiche
della Provincia di Acaia agli inizi
dell'età imperiale romana
*Atti del Convegno internazionale,
Patrasso 23-24 marzo 2006*

Η Πάτρα αποικία του Αυγούστου
και οι πολιτιστικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές
της Επαρχίας της Αχαΐας στις αρχές της
αυτοκρατορικής ρωμαϊκής εποχής
*Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου,
Πάτρα 23-24 Μαρτίου 2006*

Atene 2009

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ. ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Από τους Ρωμαίους ηγεμόνες, μόνον ο Ιούλιος Καίσαρας και ο Αύγουστος ίδρυσαν αποικίες στον ελλαδικό χώρο¹. Εκτός από τον καθαρά στρατιωτικό τους χαρακτήρα² αυτές οι εγκαταστάσεις, κατά μήκος της Εγνατίας, και πάνω στον θαλάσσιο άξονα στις βόρειες ακτές της Πελοποννήσου, ήλεγχαν ουσιαστικά σημαντικούς σταθμούς στους εμπορικούς δρόμους ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή³. Με τον τρόπο αυτό το ρωμαϊκό κράτος διασφάλιζε τις δύο βασικές εμπορικές αρτηρίες στον βορά και τον νότο.

Ο Οκταβιανός είχε πλήρη επίγνωση της αναγκαιότητας και της αξίας των αποικιών, και συχνά αναφερόταν στα επιτεύγματά του σε αυτόν τον τομέα. Ενδιαφέρον είναι ένα απόσπασμα από τις *Res Gestae*⁴, σύμφωνα με το οποίο ο αυτοκράτορας προσέφερε κατά διαστήματα χρήματα στις πόλεις και αγόραζε εδάφη για να μοιράζει στους βετεράνους του. Το ποσόν, όπως αναφέρει ο ίδιος έφτασε τους 600.000.000 σιστέριους για την αγορά γης στην Ιταλία και τους 260.000.000 στις επαρχίες.

Ο Αύγουστος εγκατέστησε στις αποικίες αφενός μεν τους δικούς του βετεράνους, αφετέρου δε εκείνους που είχαν πολεμήσει στο πλευρό του Μάρκου Αντωνίου, και οι οποίοι, αν και έτρεφαν πιθανότατα εχθρικά προς αυτόν αισθήματα, δεν έπαυαν να είναι Ρωμαίοι πολίτες⁵. Ανάλογα δε με τις κατά τόπους συνθήκες και τον ευρύτερο σχεδιασμό του αποικιστικού του προγράμματος διαμόρφωνε και τον χαρακτήρα της κοινωνίας των πολιτών τους, είτε εκδιώχνοντας ολοκληρωτικά τους παλιούς κατοίκους, είτε εγκαθιστώντας τους ρωμαίους αποίκους στις ήδη οργανωμένες κοινότητες των αυτοχθόνων⁶.

¹ Για τους θεσμούς και τα προνόμια που είχαν, βλ., LUZZATO 1950, 79-110. Επίσης, BERGER 1953, 397, 549, RIZAKIS 1998b, 612-614.

² RIZAKIS 2003.

³ RIZAKIS 2004, 69-94.

⁴ VOLKMANN 1969, II.3-7, VIII. 10-15, 19-25, IX. 1-3, XV. 18-22.

⁵ Είναι ενδεικτικό πως μεγάλος αριθμός νομισμάτων των λεγεώνων του Μάρκου Αντωνίου βρέθηκαν στη βόρεια Ευρώπη, όπου, όπως φαίνεται, είχαν εξαναγκαστεί να μετεγκατασταθούν. Βλ., BRUNT 1971, 332-333. Επίσης, KEEPIE 1983.

⁶ Αυτές οι νέες εγκαταστάσεις ήταν εξολοκλήρου ρωμαϊκές, ενώ δεν είναι βέβαιο αν κάποια άτομα από τους γηγενείς (αν βέβαια είχαν απομείνει) είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στο νέο σώμα. Αυτά και άλλα σχετικά προβλήματα της «αφομοίωσης» των ελληνικών κοινωνιών έχουν μελετηθεί διεξοδικά από τον RIZAKIS 1998b, 599-617, RIZAKIS 2001a, 75-96 και RIZAKIS 2001b, 37-49.

Παράλληλα, χρησιμοποίησε τις αποικίες ως το κύριο μέσον της γενικότερης οργάνωσης των επαρχιών, με απώτερο σκοπό τη διοργάνωση της τοπικής οικονομίας και τη διασφάλιση των εμπορικών δρόμων.

Το σχέδιο του αποικιστικού προγράμματος του Αυγούστου, τόσο στη σύλληψη όσο και στην πραγμάτωσή του παρακολουθείται με σαφήνεια στην Αχαΐα. Το διοικητικό κέντρο της επαρχίας τοποθετείται σε μια αποικία, την Κόρινθο, ενώ ιδρύεται μια ακόμα, η Πάτρα⁷. Το λιμάνι της, στον θαλάσσιο άξονα ανάμεσα στις ακτές της κεντρικής Ελλάδας και της Πελοποννήσου είχε ήδη αποδειχθεί εξαιρετικός σταθμός στους δρόμους που ένωναν τη Δύση με την Ανατολή. Η σημασία του αποδεικνύεται από τη συρροή των ιταλών εμπόρων, αλλά και από την αλληλογραφία του Κικέρωνα, ο οποίος συχνά αναφερόταν στις διευκολύνσεις που αυτό παρείχε⁸. Επιπροσθέτως, η Πάτρα είχε χρησιμοποιηθεί από τον Αντώνιο ως ναυτική βάση πριν από την τελική μάχη στο Άκτιο. Το γεγονός αυτό δεν πέρασε βέβαια απαρατήρητο από τον Οκταβιανό, ο οποίος αντιλήφθηκε τη σημασία της για τη μεταγωγή των στρατευμάτων αλλά και τη διακομιδή εμπορευμάτων και εγκατέστησε εκεί τους βετεράνους δύο λεγεώνων, της Δέκατης και της Δωδέκατης. Η αποικία, στην οποία προσαρτήθηκαν και εδάφη από τις γειτονικές περιοχές, ανάμεσα τους και η Δύμη, παλαιότερη αποικία επίσης, η οποία ήλεγχε απόλυτα την Πελοπόννησο, τα νησιά του Ιονίου και τμήμα της κεντρικής Ελλάδας, μετατράπηκε σύντομα στο κύριο εμπορικό και οικονομικό κέντρο της νοτιότερης Ελλάδας⁹.

Μια ακόμα σημαντική πόλη της επαρχίας της Αχαΐας υπήρξε η Νικόπολη, η οποία ιδρύθηκε μετά από το Άκτιο, ως ελεύθερη μεν πόλη, αλλά διέθετε πολλά αποικιακά χαρακτηριστικά¹⁰.

Στη Μακεδονία αντίθετα, ο Αύγουστος διατήρησε ουσιαστικά την αποικιστική οργάνωση που είχε ήδη παγιωθεί. Ως πρωτεύουσα της επαρχίας αναδείχθηκε μια ελεύθερη πόλη, η Θεσσαλονίκη¹¹, η οποία αποτέλεσε όχι μόνον διοικητικό, αλλά και οικονομικό κέντρο, τόσο της ευρύτερης περιοχής, όσο και γενικότερα των νοτιότερων Βαλκανίων. Οι αποικίες δεν φαίνεται να διαδραμάτιζαν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο είτε στη διοίκηση, είτε στην οργάνωση της επαρχίας. Αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε από την έλλειψη σημαντικών πηγών, με εξαίρεση ίσως την περίπτωση των

⁷ ALCOCK 1993 και τελευταία, *Achaie II*.

⁸ Για τη σχέση του Κικέρωνα με την Πάτρα και τις πελατειακές σχέσεις που είχε αναπτύξει εκεί, RIZAKIS 1988a, 453-472.

⁹ Η αναδιοργάνωση των λιμενικών εγκαταστάσεων της Πάτρας, που μπορούσαν επίσης να χρησιμοποιηθούν και ως ναυτική βάση, έφερε την περαιτέρω ανάπτυξη της αποικίας. Η σημασία του λιμανιού γίνεται κατανοητή και από τη συχνή απεικόνισή του σε νομίσματα υστερότερων περιόδων, όπως επί Κομμόδου και Γέτα.

¹⁰ SARIKAKIS 1970, 93-95 όπου ερμηνεύεται για ποιον λόγο ο Τάκιτος θεωρεί την Νικόπολη αποικία.

¹¹ Th. Mommsen, εις BROUGHTON 1968, 317.

Φιλίππων, και από την αποσπασματική νομισματική μαρτυρία, την σχεδόν παντελή έλλειψη κυκλοφορίας στα όρια της επαρχίας, την περιορισμένη εικονογραφία και τη σποραδική έκδοση νομισμάτων.

Ωστόσο, ανεξάρτητα από τις όποιες διαφοροποιήσεις¹², η νομισματική εικονογραφία είναι ενδεικτική για μια σειρά πραγμάτων. Και εφόσον η αποικιακή πολιτική¹³ αποτελούσε ένα από τα άμεσα ενδιαφέροντα του Αυγούστου¹⁴, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η βασιλική αυλή επιτηρούσε άμεσα τη νομισματική δραστηριότητα στις πόλεις των επαρχιών.

Οι νομισματικοί τύποι του Αυγούστου είναι γενικά καθαροί, κατανοητοί, με άμεσες αναφορές στο μεγαλείο του μονάρχη. Άλλωστε, ο Αύγουστος είχε ένα ιδιαίτερο ταλέντο να εκμεταλλεύεται κάθε μορφή πληροφόρησης ώστε να καθοδηγεί τον λαό του¹⁵.

Συνεπώς ανάμεσα στους εικονογραφικούς τύπους σημαντική θέση κατέχουν, όπως είναι αναμενόμενο, οι αναφορές στο Άκτιο¹⁶. Το γεγονός αυτό υπήρξε καίριας σημασίας για τη ρωμαϊκή ιστορία καθώς σηματοδοτεί την αλλαγή του χαρακτήρα της ρωμαϊκής αρχής, θέτοντας ουσιαστικά τις βάσεις για την εγκαθίδρυση της αυτοκρατορίας. Παράλληλα το Άκτιο αποδείχθηκε εξίσου σημαντικό για την Ελλάδα, όπου συνέβησαν ευρύτατες αλλαγές. Για τον λόγο αυτό οι σχετικές αναφορές αποτέλεσαν έναν κοινό εικονογραφικό τύπο για τα νομισματοκοπεία τόσο της Αχαΐας όσο και της Μακεδονίας.

¹² Το άνοιγμα προς τις αγορές της ανατολής είχε ήδη πραγματοποιηθεί με την εγκατάσταση των *negotiatores* σε καίρια, κομβικά σημεία και βέβαια χάρη στην πολιτική του Καίσαρα.

¹³ Αυτό γίνεται φανερό από τις συνεχείς αναφορές στις ανατολικές επαρχίες που επαναλαμβάνονται στις *Res Gestae*.

¹⁴ Το ταξίδι τους από το 22 έως το 19 π.Χ. αποτελεί σαφή απόδειξη για αυτό, όπως άλλωστε και οι συνεχείς επιθεωρήσεις του Αγρίππα το 23 και το 18-13 π.Χ. Βλ., WINSPEAR – KRAMP GEWEKE 1970². Η απόφασή του να διαχωρίσει τις επαρχίες σε αυτοκρατορικές και συγκλιτικές του εξασφάλισε και τον ολοκληρωτικό έλεγχο της εξωτερικής πολιτικής, ενώ οι ανατολικές επαρχίες αποτελούσαν ένα από τα κύρια ενδιαφέροντά του.

¹⁵ Για ανάλογες επιλογές στη νομισματική εικονογραφία. Βλ., BURNETT 1987, 71-74 και 77, για την απόδοση και τους συμβολισμούς του πορτραίτου του Αυγούστου.

¹⁶ Και οι μεταγενέστεροι αυτοκράτορες δεν παρέλειπαν να τιμήσουν τις επετείους του Ακτίου. Ο Τιβέριος, το 20, την δέκατη πέμπτη, ο Κλαύδιος, το 45, τη δέκατη έβδομη, ο Βεσπασσιανός, το 70, την εκατοστή, ενώ ο Αδριανός, το 119, για την εκατοστή πεντηκοστή επέτειο εξέδωσε μια νομισματική σειρά, με την παράσταση του Νικηφόρου Διός, του αγάλματος του Φειδία. Βλ., GRANT 1977, 58, 76, 88, 100.

Η Νίκη σε πλώρη πλοίου¹⁷, ή η πλώρη μόνον, απεικονίζεται σε νομίσματα της Δύμης (εικ. 1), ενώ η Νίκη, στον τύπο της *Victoria Augusti*¹⁸, που κρατά στεφάνι και κλαδί φοινικιάς, σε νομίσματα των Φιλίππων. Στην Πέλλα, εμφανίζεται ο ίδιος ο αυτοκράτορας, με στρατιωτική περιβολή, στην πλώρη ενός πλοίου¹⁹.

Σημαντική θέση στην εικονογραφία κατέχουν και τα θέματα που άπτονται της δυναστικής συνέχειας, καθώς, στα πρώτα χρόνια της αυτοκρατορίας, έπρεπε να θεμελιωθεί η ανάρρηση του Αυγούστου στον θρόνο. Ο Αύγουστος²⁰ επεσήμανε με κάθε τρόπο την άρρηκτη συνέχιση της δυναστείας και στήριζε την αρχή του στην κατευθείαν διαδοχή από τον Ιούλιο Καίσαρα, γεγονός που προπαγάνδιζε με κάθε τρόπο, στα νομίσματα, είτε αυτά ήταν της Ρώμης, ή των επαρχιών, των αποικιών, ή των ελεύθερων πόλεων²¹. Ανάλογες κοπές προέρχονται από την Κόρινθο, τη Δύμη και τη Θεσσαλονίκη. Μια ακόμη σειρά, που κόπηκε παράλληλα στην Αμφίπολη και στους Φιλίππους, απεικονίζει ένα αγαλματικό σύμπλεγμα, όπου ο Καίσαρας στεφανώνει τον Αύγουστο²² (εικ. 2). Η όλη αυτή, δυναστικού χαρακτήρα, νομισματική εικονογραφία των επαρχιακών νομισματοκοπειών έχει προφανώς τα πρότυπά της στα δηνάρια και τους *aurei*, που είχε εκδώσει ο Οκταβιανός ήδη από το 43 π.Χ. επιδεικνύοντας τη νομιμότητα της διαδοχής του από τον Καίσαρα.

Στη νομισματική εικονογραφία της Πάτρας δεν εμφανίζεται κανένας από τους παραπάνω τύπους και τάσεις, αν και το θέμα της διαδοχής παρέμεινε εξαιρετικά σημαντικό, αν και με άλλους πρωταγωνιστές.

¹⁷ Πρόκειται ουσιαστικά για μια παραλλαγή της ανάλογης παράστασης σε νομίσματα του Δημητρίου Πολιορκητή, *SNG Deutschland, Munich*, πιν. 44, αρ. 1038-1042.

¹⁸ Ο τύπος της Νίκης με στεφάνι και κλαδί φοινικιάς ή τρόπαιο είναι γνωστός από νομίσματα της Δημοκρατίας, τα οποία με τη σειρά τους αντιγράφουν ελληνοιστικά πρότυπα. Ανάλογες παραστάσεις είναι γνωστές από νομίσματα του Αγαθοκλή, των Συρακουσών, ενώ πιθανότατα το πρότυπο πρέπει να αναζητηθεί στα νομίσματα του Πύρρου, όπου η Νίκη κρατάει κλαδί φοινικιάς. Στα νομίσματα της Ηπείρου άλλωστε απεικονίζονται και το κλαδί και το τρόπαιο. Βλ., BELLINGER-BERLINCOURT 1962 και BREGLIA 1968, 78. Το θέμα αυτό πέρασε και σε άλλες μορφές τέχνης, όπως φαίνεται π.χ. από ένα ανάγλυφο με Νίκη, που προέρχεται από τη Μακεδονία. Βλ., PAPAGEORGIADOU-BANIS-GIANNIKAPANI-ΙΑΚΟΒΙΔΟΥ-ΜΙΚΑ 2000, 157-169.

¹⁹ Παρόμοιες σειρές, κυκλοφόρησαν και στη Ρώμη, αν και σε περιορισμένο αριθμό, πιθανότατα ως προειδοποίηση/υπενθύμιση προς τους οπαδούς του Μάρκου Αντωνίου και για την προάσπιση του κλίματος ενότητας που προσπαθούσε να επιβάλει ο Αύγουστος σε όλη την επικράτεια. Βλ., SYDENHAM 1968, 14.

²⁰ Η εικονογραφία αποτελούσε σημαντικό τμήμα της προπαγάνδας των χρόνων του Αυγούστου. Βλ., ZANKER 1988 και DE ROSE EVANS 1992. Για τα θέματα διαδοχής, GROSS 1985, 29-50 και ιδιαίτερα, 42-44.

²¹ Βλ. ενδεικτικά, νομίσματα επί Αυγούστου, από την Σπάρτη (Λιβία, Αγκίππας), το Θεσσαλικό Κοινό (κεφαλή Λιβίας), τη Θεσσαλονίκη (Καίσαρ στεφανωμένος).

²² *RPC I*, 306, όπου η ταυτότητα της δεύτερης μορφής στα νομίσματα της Αμφιπόλεως παραμένει αβέβαιη.

Η πρώτη έκδοση της αποικίας είναι μια σειρά ασσαρίων, με βάρος από 4.48 μέχρι 8.59 γρ., με μέσο όρο στα 6 γρ., και με διάμετρο στα 2 εκ. Σώζονται 44 νομίσματα που προέρχονται από λιγότερες από 22 σφραγίδες για την πρόσθια όψη και 32 για την πίσω (εικ. 3).

Στην πρόσθια όψη απεικονίζεται κεφαλή Αυγούστου, προς δεξιά, σε τύπο που είναι γνωστός από ανατολικά νομισματοκοπεία του 23 ή του 19 ή και λίγο αργότερα, όπως έχει καταδείξει η Levy²³.

Ως οπισθότυπος χρησιμοποιείται ο παραδοσιακός αποικιακός τύπος, που περιγράφεται στις παλαιότερες δημοσιεύσεις, ως *colonus agens bonos*. Ο άποικος ή ο ιερέας δηλαδή που χαράζει με το άροτρο, τα όρια της αποικίας²⁴. Το θέμα αυτό που είναι χαρακτηριστικό για τις περισσότερες αποικίες, αναφέρεται στην τελετή της ίδρυσης τους. Στην πραγματικότητα, στην Ελλάδα, ανάλογη σειρά κόπηκε μόνον στους Φιλίππους, κι αυτή όμως χρονολογείται επί Μάρκου Αντωνίου. Στα περισσότερα νομισματοκοπεία, απεικονίζεται αφαιρετικά, μόνον το άροτρο, όπως στη Δύμη, το Δίον, ή την Πέλλα. Η έκδοση της Πάτρας παρουσιάζει εντυπωσιακές ομοιότητες με ανάλογες κοπές από μια άλλη αποικία του Αυγούστου, την Καισάρεια Αυγούστα στην Ισπανία²⁵ (εικ. 4).

Η επιγραφή απλώνεται και στις δύο πλευρές. Στην κύρια όψη, PATER, και στην πίσω, PATRIAΕ· στο έξεργο και η συντετμημένη μορφή του εθνικού CAAP.

Το εθνικό CAAP ερμηνεύτηκε τελευταία από την Πινελόπη Αγαλλοπούλου²⁶, ως *Colonia Augusta Achaica Patrensis*, αντί για την παραδοσιακή ανάγνωση *Colonia Augusta Aroe Patrensis*, που αναφερόταν στην αρχαιότερη ονομασία της περιοχής.

Ο τίτλος PATER PATRIAΕ αποδόθηκε στον Αύγουστο το 2 π.Χ., και μας παρέχει το *terminus post quem* για τη χρονολόγηση της σειράς. Αρκετά παραδόξως αυτός ο σημαντικός, όπως φαίνεται, τίτλος δεν εμφανίζεται συχνά στα νομίσματα. Αν και δεν απαντάται στη Ρώμη, βρίσκεται σε νομίσματα του 2 π.Χ. με 4 μ.Χ. ενός αυτοκρατορικού νομισματοκοπείου της Γαλατίας, που φέρουν ως οπισθότυπο τις μορφές των διαδόχων του Αυγούστου, του Γαΐου και του Λουκίου, ή του Τιβερίου, ή του βωμού του

²³ LEVY 1987, 39-49.

²⁴ VITTINGHOFF 1952.

²⁵ RPC I, 304-306.

²⁶ Η ίδρυση της Πάτρας συγκαταλέγεται σαφώς στο φιλόδοξο αποικιακό πρόγραμμα του Αυγούστου και χρονολογείται από τον μεν Δίωνα τον Κάσσιο γύρω στο 15 π. Χ., ενώ ο ίδιος ο Αύγουστος στις *Res Gestae* δίνει ως χρονολογία το 14 π.Χ. Ο Ευσέβιος από την άλλη συνδέει την ίδρυση της Πάτρας με αυτήν της Βηρυτού, την οποία χρονολογεί κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Αγρίππα στην Ανατολή στο 16 με 13 π.Χ. Για άλλες μορφές του εθνικού, βλ., AGALLOPOULOU 1989, 445-446, και *Achaïe II*, 21.

Αυγούστου στο Λούγδουνο²⁷. Στις ελληνικές επαρχίες ο τίτλος δεν απαντάται σε νομίσματα, εκτός από αυτά της Πάτρας, ενώ είναι πιο κοινός στην Ισπανία, και εμφανίζεται σποραδικά σε νομισματοκοπεία της Ανατολής²⁸.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το PATER PATRIAE ή το συντετμημένο PP αποτελούν μέρος μιας πιο εκτεταμένης επιγραφής. Ο τρόπος αναγραφής του στα νομίσματα της Πάτρας παραμένει μοναδικός. Ο Grant ερμηνεύει την επιλογή του συγκεκριμένου τίτλου από την Πάτρα ως εξής: “the colony of Patrae relates its own establishment with that of the Empire by the simple description of the founder by this appellation”²⁹.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο τίτλος PATER PATRIAE χρονολογεί τη σειρά στο 2 π.Χ. ή λίγο αργότερα. Δεδομένου ότι η αποικία είχε ιδρυθεί γύρω στο 14 π.Χ., δημιουργείται ένα χρονικό χάσμα μιας δεκαετίας περίπου ανάμεσα στην ίδρυση και την κοπή της πρώτης νομισματικής σειράς³⁰, γεγονός που δεν μας ξενίζει, καθόσον παρατηρείται και σε άλλες αποικίες, όπως π.χ. η Απολλωνία στην Ιλλυρία και αλλού.

Η πρώτη έκδοση της Πάτρας φαίνεται να εντάσσεται σε μια γενικότερη νομισματική δραστηριότητα στην περιοχή, αυτήν την περίοδο, όσον αφορά την αισθητική και την τεχνική. Παράλληλα απαντώνται τόσο στη Δύμη όσο και στην Κόρινθο, όπου τα πορτραίτα έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, ενώ και η τεχνική και η υποδιαίρεση δεν απέχουν από τα νομίσματα της Πάτρας. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι στην Κόρινθο τα χαρακτηριστικά των νομισμάτων αυτής της περιόδου, συναντώνται με συνέπεια σε όλη τη διάρκεια της νομισματικής δραστηριότητας της πόλης.

Αντίθετα, η έκδοση της Πάτρας είναι τελείως διαφορετική από τις επόμενες της αποικίας, ως προς την τεχνική, την απόδοση των μορφών του *Divus* πλέον *Augustus*, αλλά και της σκηνής του οπισθοτύπου, την επιγραφή που γίνεται πληρέστερη, COLAAPATRENS (εικ. 5), ακόμα και την υποδιαίρεση. Αν και ασσάρια επίσης, τα μεταγενέστερα νομίσματα, είναι βαρύτερα από αυτά της πρώτης σειράς, με μέσο βάρος γύρω στα 10 γρ., από 7.69 (οριακή τιμή) μέχρι 12.57 και διάμετρο 2.5 με 2.8/2.9 εκ.

Η εκπληκτική αυτή διαφοροποίηση, σε άλλη περίπτωση, θα οδηγούσε ίσως στη θεωρία που παρουσίασε πρόσφατα ο Heuchert³¹, ότι σε μερικές περιπτώσεις κάποια επαρχιακά νομίσματα είχαν εκδοθεί στη Ρώμη και κατόπιν στέλλονταν στην επαρχία για την οποία προοριζόνταν. Η

²⁷ *BMCRE* I, σ. 89, αρ. 523, πιν. 13 και *RIC* I, σ. 55, αρ. 207, πιν. 4.

²⁸ *RPC* I, Index 4.1, σ. 770.

²⁹ GRANT 1978³, 319.

³⁰ Στο *Achaïe II*, 24-28, υιοθετείται η άποψη των δύο κυμάτων αποίκων. Το πρώτο μετά το Άκτιο και το δεύτερο, στα 23-21 ή 16-14 π.Χ.

³¹ HEUCHERT 2005, 29-56.

άποψη αυτή που βασίζεται στην παρατήρηση του Butcher³² για νομίσματα της Καισάρειας της Καππαδοκίας, επί Τραϊανού, δεν μπορεί να έχει καμιά ουσιαστικά σχέση, από πλευράς απόστασης και χρόνου με την υπό συζήτηση σειρά από την Πάτρα. Αλλά και η θέση του Butcher ότι πρόκειται για κανονικά αυτοκρατορικά νομίσματα για την πληρωμή στρατευμάτων δεν μπορεί να ερμηνεύσει την περίπτωση της Πάτρας, δεδομένου ότι δεν είναι εύκολα αποδεκτό μια αποικία να αναδειχθεί ως προμηθευτής των στρατευμάτων σε χρήμα, όσο και αν η παρουσία Ρωμαίων στην περιοχή, αν και όχι στην ίδια την Αχαΐα πιθανότατα, είναι εξαιρετικά σημαντική αυτήν την περίοδο.

Συνεπώς, με τις έως τώρα γνώσεις μας δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθεί για ποιον λόγο εμφανίζεται αυτή η μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στην πρώτη έκδοση και τις επόμενες κοπές της Πάτρας.

Ανάλογο προβληματισμό εγείρει η χρονολόγηση της σειράς γύρω στο 2 π.Χ. και τα γεγονότα που οδήγησαν στη διαδικασία κοπής νομισμάτων.

Το έτος αυτό φαίνεται ότι είναι εξαιρετικά σημαντικό για τη ρωμαϊκή αρχή. Όπως ο Ronald Syme το αποκαλεί πρόκειται για την κρίση του 2 π.Χ., όταν ο Αύγουστος αποφάσισε να επιβάλλει στη διαδοχή τους εγγονούς και υιοθετημένους γιους του, τον Γάιο και τον Λούκιο, παραμερίζοντας τον Τιβέριο.

Ο Τιβέριος είχε σταλεί σε διπλωματική αποστολή στην Ανατολή από το 6 π.Χ., κατέχοντας την *tribunicia potestas*, ως διάδοχος του Αυγούστου. Ωστόσο για κάποιο λόγο, με τη θέλησή του ή όχι, παρέμεινε στη Ρόδο. Όπως αναφέρει ο Δίων ο Κάσσιος (LV. 9.8), μη μπορώντας(;) ή μη θέλοντας(;) να δώσει κάποια ερμηνεία, αφού απαριθμεί διάφορους λόγους για την απομόνωση του Τιβερίου στο νησί, καταλήγει: «κατεικάζετο πανθ'όσα ένεδέχετο». Δηλαδή όλες οι ερμηνείες μένουν ανοιχτές. Γεγονός είναι ότι το 2 π.Χ. έληξε η ισχύς της *tribunicia potestas*, η οποία και δεν ανανεώθηκε από τον Αύγουστο. Συνεπώς ο Τιβέριος απογυμνώθηκε από την όποια εξουσία κατείχε.

Τον ίδιο χρόνο, η σύζυγος του Τιβερίου και κόρη του Αυγούστου, η Ιουλία, κατηγορήθηκε για τον έκλυτο βίο της και εξορίστηκε στην Παντελέρια. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι ο Αύγουστος είχε αρχίσει να ανησυχεί από τον κύκλο ισχυρών φίλων από τους οποίους αυτή περιστοιχίζοταν, και τους οποίους υποψιαζόταν πιθανόν για συνωμοσία. Οι ευνοούμενοί της εξορίστηκαν ή, θανατώθηκαν, οι ισχυρότεροι από αυτούς, όπως ο Ίουλος Αντώνιος, ο οποίος κατηγορήθηκε ότι είχε βλέ-

³² BUTCHER 1988, 95-96.

ψεις στη μοναρχία. Όπως για άλλη μια φορά ο Syme παρατηρεί εύστοχα ο Αύγουστος καταστρέφοντας την κόρη του αποσκοπούσε να αποδυναμώσει τον Τιβέριο, αφού δεν θα είχε καμιά σχέση πλέον με τον θρόνο, και να ενισχύσει την θέση των δικών του γιων³³.

Τον ίδιο χρόνο, το 2 π.Χ., ο Γάιος στάλθηκε στην Ανατολή, για να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τους Πάρθους, όπως είχε ξεκινήσει πριν λίγα χρόνια και ο Τιβέριος. Η αναχώρησή του συνοδεύτηκε από την αφιέρωση του ναού στον *Mars Ultor*, τον Εκδικητή, ονομασία που αποδόθηκε και στον ίδιο τον Γάιο, τον γιο του θριαμβευτή Αγρίππα, ως εκδικητή των Πάρθων. Παράλληλα, περιβλήθηκε με εξαιρετικές τιμές και του δόθηκε απόλυτη εξουσία στην Ανατολή³⁴, καθώς ουσιαστικά ο πραγματικός λόγος για αυτό το ταξίδι ήταν να ανατρέψει το φιλικό προς τον Τιβέριο κλίμα που επικρατούσε στην περιοχή.

Γνωρίζουμε άλλωστε ότι ο Τιβέριος είχε αναπτύξει ισχυρές σχέσεις, όπως στη Μυτιλήνη, με την οικογένεια του *Q. Pompeius Macer*, ή με την Σπάρτη, όπου ο *C. Iulius Eurycles*, δεν δίστασε να στασιάσει, ανάμεσα στο 6 με 2 π.Χ., υπερασπιζόμενος τα δίκαια του φίλου του. Αλλά και σε άλλες πόλεις της Ανατολής ο Τιβέριος διατηρούσε σοβαρές πελατειακές σχέσεις.

Ο Γάιος έφθασε στην Ελλάδα, αφού είχε διεξαγάγει έναν πόλεμο στον Ίστρο. Για άλλη μια φορά ο Δίων παρατηρεί με καυστικότητα: «Ότι Γάιος τὰ στρατόπεδα τὰ πρὸς τῷ Ἰστρῷ εἰρηνικῶς ἐπήει πόλεμον γὰρ οὐδένα ἐπολέμησεν, οὐχ ὅτι οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἔν τε ἡσυχία καὶ ἀσφαλείᾳ ἄρχειν ἐμάνθανεν, οἱ δὲ δὴ κίνδυνοι ἄλλοις προσετάσσοντο»³⁵.

Αν και δεν είναι γνωστή η πορεία που ακολούθησε από τον Δούναβη προς τα νότια, ίσως θα πρέπει να υποτεθεί ότι κινήθηκε στα ανατολικά, εφόσον γνωρίζουμε ότι συναντήθηκε με τον Τιβέριο στη Σάμο ή τη Χίο, και από όπου θα μπορούσε εύκολα να συνεχίσει το ταξίδι του ανατολικότερα. Γεγονός είναι ότι στην κυρίως Ελλάδα πολλές από τις πόλεις επιδόθηκαν σε αγώνα για να τιμήσουν την παρουσία του με διάφορους τρόπους, ανάμεσα τους η Αθήνα, και η Νικόπολη³⁶. Αλλά και σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του στην Ανατολή, μέχρι το 4 μ.Χ., οπότε και πέθανε, οι ελληνικές πόλεις δεν έπαψαν να του αποδίδουν τιμές, όπως η Μεσσήνη, η οποία προετοιμαζόταν για την επιστροφή του³⁷.

³³ SYME 1939, 426-427.

³⁴ BOWERSOCK 1984, 169-188.

³⁵ *Dio's roman history*, LV. 10. 17.

³⁶ DITTENBERGER – PURGOLD 1896, αρ. 54 (ψήφισμα), *Syll. I. G.*, 399, 4 (Καισάρηνα).

³⁷ *Roman Peloponnese II*, αρ. 174-175 (Messene).

Όπως φαίνεται, ανάμεσα στο 2 π.Χ. και το 4 μ.Χ. όλη η επαρχία επεδείκνυε τα φιλομοναρχικά της αισθήματα μέσω του προσώπου του διαδόχου του αυτοκράτορα.

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν πηγές από την Πάτρα για αυτήν την περίοδο και δεν γνωρίζουμε τι στάση τήρησε, αν και είναι πολύ πιθανό ότι μια αποικία, που είχε ιδρυθεί λίγα χρόνια πριν από τον ίδιο τον Αύγουστο θα συμμετείχε ενεργά στην απόδοση τιμών στον οίκο του. Άλλωστε, εφόσον η αποστολή του Γαίου στην Ανατολή προοριζόταν ως αντίβαρο ουσιαστικά στην παρουσία του Τιβερίου στην περιοχή, είναι αυτονόητο ότι ο ίδιος ο Αύγουστος, μέσω των, κατά τόπους, ανώτατων αξιωματούχων θα είχε ενορχηστρώσει την προπαγάνδα του διαδόχου του. Δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο δε, αν υποθέταμε ότι στην Πάτρα επανιδρύθηκε η αποικία ως ένδειξη τιμής στον αυτοκράτορα και τον γιο του, γεγονός που θα δικαιολογούσε και την έκδοση μιας ανάλογης σειράς νομισμάτων.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν οι αρχές της Πάτρας αποφάσισαν από μόνες τους την απόδοση τιμών για να κολακέψουν τον αυτοκράτορα, ή πιέστηκαν από την αυλή προς αυτήν την κατεύθυνση.

Δεδομένου όμως ότι οι μεταθανάτιες κοπές του Αυγούστου από την αποικία χρονολογούνται πιθανότατα στο 18-19, στη διάρκεια ενός άλλου αυτοκρατορικού ταξιδιού στην Ανατολή, του Γερμανικού αυτή τη φορά, ο οποίος ανακηρύχθηκε και πάτρων της πόλης, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η πόλη θεωρούσε ότι ο συγκεκριμένος τρόπος απόδοσης τιμών, η κοπή μιας νομισματικής σειράς δηλαδή, ήταν ο ενδεδειγμένος για να αναδειχθεί η παρουσία ενός εξέχοντος προσώπου της αυτοκρατορικής οικογένειας.

Όπως και να έχει, η πρώτη αποικιακή έκδοση της Πάτρας μπορεί να χρονολογηθεί στην περίοδο 2 π.Χ. με 4 μ.Χ., να συνδεθεί με το ταξίδι του Γαίου στην Ανατολή και να ενταχθεί στην ευρύτερη πολιτική δραστηριότητα που ξεκίνησε ο Αύγουστος ώστε να διασφαλίσει τη διαδοχή του από ένα μέλος της οικογένειας των Ιουλίων, και όχι από τον Τιβέριο που προερχόταν από τους Κλαυδίους.

Χαρίκλεια Παπαγεωργιάδου-Μπάνη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ACHAIE II = A.D. Rizakis (ed.), *Paysages d'Achaïe II. Dyme et son territoire*, (Actes du colloque international: Dymaia et Bouprasia, Kato Achaia, 6-8/10/1995), (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 29), Athens 2000.
- AGALLOPOULOU P. 1989, 'Two unpublished coins from Patras and the name of the Roman colony', *Hesperia* 58, 445-447.
- ALCOCK S.E. 1993, *Graecia Capta. The landscapes of Roman Greece*, Cambridge.
- BELLINGER A.–BERLINCOURT M. 1962, *Victory as a coin type*, ANS NNM, New York.
- BOWERSOCK G. 1984, 'Augustus and the East: the problem of the succession', εις F. Millar–E. Segal (ed.), *Caesar Augustus. Seven Aspects*, Oxford, 169-188.
- BREGLIA L. 1968, *Roman imperial coins. Their art and technique*, London.
- BROUGHTON T.R.S. (ed.) 1968, *Selections from the history of Rome*. Vol. 5, Book 8, *The provinces of the Roman Empire. The European provinces*, Chicago.
- BRUNT P.A. 1971, *Italian manpower 225 BC-AD 14*, Oxford.
- BURNETT A. 1987, *Coinage in the Roman world*, London.
- BUTCHER K. 1988, *Roman Provincial Coins. An Introduction to the "Greek Imperials"*, London.
- DITTENBERGER W.–PURGOLD K. 1896, *Die Inschriften von Olympia*, Berlin.
- GRANT M. 1977, *Roman anniversary issues*, New York.
- GRANT M. 1978³, *From Imperium to Auctoritas*, London-New York-Melbourne.
- GROSS W.H. 1985, 'Ways and roundabout ways in the propaganda of an unpopular ideology in the age of Augustus', εις R. Winkes (ed.), *Conference held at Brown University (1982)*, *Archaeologia Transatlantica* 5, Belgium, 29-50.
- HEUCHERT V. 2005, 'The chronological development of Roman provincial coin iconography', εις Chr. Howgego–V. Heuchert–A. Burnett (ed.), *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford, 29-56.
- KEPPIE L. 1983, *Colonization and veteran settlement in Italy, 47-14 BC*, London.
- LEVY B.E. 1987, 'INDVLGENTIAE AVGVSTI MONETA INPETRATA: a Flavian episode', εις H. Huvelin–M. Christol–G. Gautier (ed.), *Melanges de numismatique offerts a Pierre Bastien*, Wetteren, 39-49.
- LUZZATO G.I. 1950, 'Appunti sul Jus Italicum', *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 4, 79-110.
- PAPAGEORGIADOU-BANIS CH.–GIANNIKAPANI E.–ΙΑΚΟΒΙΔΟΥ Α.–ΜΙΚΑ Μ. 2000, «Οι ρωμαϊκές αποικίες στην ελληνική Μακεδονία», εις P. Adam-Velenis (εκδ.), *Το νόμισμα στο μακεδονικό χώρο*, (Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης των Φίλων του Νομισματικού Μουσείου, Θεσσαλονίκη 15-17/5/1998), *Οβολός* 4, Θεσσαλονίκη, 157-169.

- RIZAKIS A.D. 1988a, 'Le port de Patras et les communications avec l'Italie sous la République', *CH* 33, 3-4, 453-472.
- RIZAKIS A.D. 1998b, 'Incolae-Paroikoi: Populations et communautés dépendantes dans les cités et les colonies romaines de l'orient', *REA* 100, 599-617.
- RIZAKIS A.D. 2001a, 'Les cités péloponnésiennes entre l'époque hellénistique et l'Empire: le paysage économique et social', εις R. Frei-Stolba-K. Gex (ed.), *Recherche récentes sur le monde hellénistique* (Actes du colloque international, Lausanne, 20-21/11/ 1998), Bern, 75-96.
- RIZAKIS A.D. 2001b, 'La constitution des élites municipales dans les colonies romaines de la province d'Achaïe', εις O. Salomies (ed.), *The Greek East in the Roman Context* (Proceedings of a colloquium organized by the Finnish Institute at Athens, 21-22/5/ 1999), Helsinki, 37-49.
- RIZAKIS A.D. 2003, 'Recrutement et formation des élites dans les colonies romaines de la province de Macédoine', εις M. Cébeillac-Cervasoni-L. Lamoine (ed.), *Les élites et leurs facettes* (Colloque International, Clermont-Ferrand 24-26/11/2000), Rome, 107-129.
- RIZAKIS A.D. 2004, 'Modèles gromatiques et constitution des territoires des colonies romaines de l'Orient', εις G. Salmeri-A. Raggi-A. Baroni (eds.), *Colonie romane nel mondo greco* (Università degli Studi di Pisa, Giornate di Studio, 3-4/11/2000), Pisa, 69-94.
- Roman Peloponnese II* = A.D. RIZAKIS-S. ZOUMBAKI-CL. LEPENIOTI, *Roman Peloponnese II. Roman personal names in their social context*, (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 36), Athens 2004.
- ROSE EVANS (DE) J. 1992, *The art of persuasion: Political propaganda from Aeneas to Brutus*, Ann Arbor.
- SARIKAKIS T. 1970, 'Nicopolis d'Epire était-elle une colonie romaine ou une ville grecque?', *Balkan Studies* 11.1, 91-96.
- SARTRE M. 2001, 'Les colonies romaines dans le monde grec', *Electrum* 5, 111-152.
- SYDENHAM E.A. 1968, *Historical references to coins of the Roman Empire from Augustus to Gallienus*, London.
- SYME R. 1939, *The Roman Revolution*, Oxford.
- VITTINGHOFF FR. 1952, *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Wiesbaden.
- VOLKMANN H. 1969, *Res Gestae Divi Augusti. Das Monumentum Ancyranum*, Berlin.
- WINSPEAR A.D.-KRAMP GEWEKE L. 1970², *Augustus and the reconstruction of Roman government and society*, New York.
- ZANKER P. 1988, *The power of images in the age of Augustus*, Ann Arbor.

Εικ. 1 - Νομίσματα της Δύμης, RPC I 1287, 1288

Εικ. 2 - Νόμισμα των Φιλίππων, RPC I 1653/1

Εικ. 3 - Νόμισμα Πατρών. Νομισματικό Μουσείο Αθηνών

Εικ. 4 - Νόμισμα Καισάρειας Αυγούστας, RPC I 304-6

Εικ. 5 - Νόμισμα Πατρών. Βερολίνο